

РЕЦЕНЗИЯ

за конкурса за присъждане на академичната длъжност “професор”
на доц. дфн Анисава Любенова Милтенова
по специалността 05.04.02 Българска литература (Стара българска литература),
обявен от Института за литература при БАН
и обнародван в ДВ, бр. 65/23.08.2011
рецензент: доц. д-р Елена Атанасова Томова

В обявения от Института за литература при БАН конкурс за присъждане на академичната длъжност “професор” по специалността 5.04.02 Българска литература (Стара българска литература) като единствен кандидат се явява доц. дфн Анисава Милтенова.

Доц. дфн Анисава Милтенова завършва специалността Българска филология във Факултета по славянски филологии в Софийския университет “Св. Климент Охридски” през 1974 г. През 1982 защитава кандидатска дисертация (днес дисертация за образователната и научна степен “доктор”) на тема “Към характеристиката на българската литература XV-XVII век (сборници със смесено съдържание)”, през 2005 - дисертация на тема “Съчиненията от кратки въпроси и отговори в старобългарската литература” и получава научната степен “доктор на филологическите науки”. В Института за литература има над 36 години стаж по специалността, от 1992 е доцент (старши научен сътрудник II ст.), от 1999 е ръководител на Направление “Стара българска литература”. Специализира в областта на медиевистиката в Русия (1981), Гърция (1984), Австрия (1986), САЩ (Пенсилвания) със стипендии на IREX (1994) и на Фулбрайт (2003).

Кандидатурата на доц. дфн А. Милтенова е обоснована и подплатена с убедителни научни постижения във всички области на нейните професионални интереси: на първо място – история и теория на българската средновековна литература и книжнина, по-специално типология и структура на средновековните ръкописни сборници, и на средновековния текст, трансформация на жанровете във византийско-славянската общност; на второ – историко-апокалиптична литература, паренетична книжнина, преводни апокрифи, както и “низова” и апокрифна литература; на трето – компютърна обработка и анализ на средновековните славянски ръкописи, проблеми при изграждане на бази данни, съставени въз основа на средновековни ръкописи, репертоар на старобългарската литература и книжнина с компютърни средства.

В конкурса е спазено изискването кандидатът да предложи за оценяване своята научна продукция, обнародвана след заемане на академичната длъжност доцент (1992). Следва да се подчертае, че кандидатката далеч надхвърля искания брой научни публикации. Доц. дфн А. Милтенова е известен в България и чужбина медиевист с внушителна научна продукция, обхващаща 8 книги (6 в съавторство), 24 студии (включително в периодични издания с ISI импакт-фактор), над 100 статии в национални и международни списания (включително такива с ISI импакт-фактор), в научни сборници и в сборници с материали от конференции, 20 рецензии и 48 информации, обзори и научни портрети, 155 енциклопедични статии, съставителство и редакторство на 11 български и 10 международни издания (речници, материали от конференции, тематични сборници и други). Част от публикациите са написани на чужди езици: английски (43), руски (12), френски (7), гръцки (2), румънски (1), сръбски (6) и немски (1). Публикациите на А. Милтенова са отпечатани в научни издания в България, Италия, Франция, Холандия, Полша, Сърбия, Румъния, Украйна, Естония, Гърция, Русия, Израел и САЩ. Има около 38 превода на текстове от старобългарски на съвременен български език с коментар.

Сред обемната научна продукция на кандидатката ще открием на първо място самостоятелните ѝ трудове. 1. *Erotapokriseis*. Съчиненията от кратки въпроси и отговори в старобългарската литература. (С., 2004, VI + 574 с.). Трудът е приносен с това, че в него за пръв път се осъществява сравнителен литературно-исторически и текстологически анализ на екзегетичните и катехитичните въпросо-ответни съчинения от кратък тип. Наблюденията на авторката са изградени върху обхванен изворов материал от над 140 ръкописа, съхранявани в Австрия, България, Сърбия, Румъния, Русия, Украйна и други, като са включени и материали от гръцката и латинската книжнина. Въз основа на извършения сравнителен анализ се предлага класификация на този тип текстове в средновековната славянска книжнина. Ценни и полезни за специалистите са интерпретацията на този жанр в светлината на съвременните тенденции в херменевтиката и обнародваните като приложение текстове на “Устройство на светите слова”, “Разумник”, “Въпроси на св. Ефрем” и “Указ за църковните дарове”. 2. *Стара българска литература. Т. V. Естествознание*. (С., 1992, 550 с.). А. Милтенова е съставител, редактор, автор на предговора, на отделни преводи и коментари, на справочния апарат. Антологията е важна съставна част на поредицата и представя познанията на средновековния човек в областта на космологията и космографията, природните явления, медицината, календара и други.

Значителен е броят на написаните от доц. дфн А. Милтенова научни изследвания съвместно с утвърдени български историци, византолози, литературоведи, езиковеди, етнологии и други. Особено плодотворна е съвместната ѝ работа с В. Тъпкова-Заимова, чиито резултати са представени в 2 монографии. Първата от тях (“Историко-апокалиптичната книжнина във Византия и в средновековна България”. С., 1996, 360 с.) представя изчерпателно текстологично проучване и критично издание на неизвестни или малко познати творби от историко-апокалиптичната книжнина. Самостоятелните раздели на А. Милтенова са: «Издание на текстовете» (202 с.) и Приложения (21 с.). За пръв път в науката се въвеждат цялостно компилации и оригинални творби в два хронологически цикъла: 1) от втората половина XI в. – Видение и Тълкувание Даниилово, Сказание Исаево, Откровение на Методий Патарски, Слово на Иполит Римски и на Ипатий Ефески, Български апокрифен летопис и 2) от XII–XIII в. – видения на пророк Даниил, видения с името на пророк Исая, Пандехово пророческо сказание, Сказание за Сивиля, Разумник-Указ. Книгата е приносна не само с богатия изворов материал, но и с важните за литературната история теоретически обобщения върху историко-апокалиптичната литература.

Вторият съвместен монографичен труд е “Historical and Apocalyptic Literature in Byzantium and Medieval Bulgaria” (Sofia 2011, 605 p.), на английски език. В него се анализират нови материали, които не повтарят представените публикации за придобиване на образователната и научна степен “доктор” и на научната степен “доктор на науките”, както и на заеманата научна длъжност “доцент”. Изследването е съставено на основата на изданието “Историко-апокалиптичната книжнина във Византия и в средновековна България” (1996), основно преработено и допълнено от А. Милтенова с 5 нови глави: *Апокалипсис на Андрей Юродиви, Сказание за Антихриста, Сказание за 12-те съня на цар Шахиншахи, Пророчества на Лъв Мъдри, Съчинения от епохата на османското владичество*. Авторката интерпретира многостранно и цялостно подходите на средновековните книжовници при работата им с византийските извори при превода, изграждането на структурата на творбите и компилирането на новите съчинения, представящи българското виждане на световните исторически събития в епохата на Средновековието. Проблематиката на изследването е актуална, отговаря на големия интерес към този вид литература в чужбина и достойно представя българската медиевистика в тази област.

В конкурса А. Милтенова участва и с разработките си в колективната монография “История на българската средновековна литература” (С., 2008; 2 изд. 2009, 775 с.), на която тя е съставител и автор на 23 самостоятелни очерци (159 с.), и на текстове в съавторство (120 с.). Трудът изцяло отговаря на нуждите на съвременната медиевистика от ново издание. В него се обобщават откритията в областта на старобългаристиката през последните десетилетия, основани на огромен открит ръкописен материал, предлага се комплексен поглед върху средновековното българско наследство. Създаването на концепцията на *Историята* е заслуга до голяма степен на нейния съставител. Подчертан принос има направената от кандидатката характеристика на цели периоди (*Българската литература през XI–XII в.; Летописни съчинения през XIII в.; Повествователни съчинения през XIII–XIV в.; Историко-апокалиптичната книжнина през XIII в.; Сборници със смесено съдържание през XIII в.; Литературата през XV в. Културно-историческата ситуация; Литературата през XVI в. Книжовни средища и книжовници; Култовете към новомъчениците*), на определени жанрове и дялове на старобългарската и византийската книжнина (*Катехитична литература, Исторически съчинения, Монашеска литература, Апокрифи, Богомилство и богомилска книжнина; Противобогомилска книжнина; Полемична литература*), обобщението на творчеството на известни старобългарски писатели (*Презвитер Козма, Презвитер Йеремия, Владислав Граматик и други*). Очерците за книжовните средища в България (Рилски манастир), книжнината на български език в Молдова и Влахия, макрожанровите състави, езика през XVI в., летописни бележки през XVII в. очертават широките интереси на А. Милтенова в областта на медиевистиката.

Приносите на А. Милтенова по отношение на теорията и литературната история на старата българска литература, на нейните взаимоотношения с византийската и славянските източноправославни литератури намират своя израз във впечатляващата по обем и проблематика научна продукция (в статии и студии). Тя може да бъде откритоена в четири тематични кръга.

Апокрифи, апокрифна книжнина и сборници със смесено съдържание (53 публикации). В резултат от нейните проучвания са издирени, описани и проучени в сравнително-типологическа светлина над 50 сборници със смесено съдържание. На голяма част от текстовете А. Милтенова е откривател и пръв издател. По-специално внимание ще обърнем на най-важните находки на изследователката: сборник от манастира “Савина” от ок. 1380 г., който е близо до архетипа на т.нар. “първи”

(архаичен) тип сборници със смесено съдържание; сборник от 1628 г., писан от йеромонах Даниил Етрополски; ръкопис № 17 от сбирката на ЦСВП “Ив. Дуйчев” – антиграф на Беляковския ръкопис № 309. В редица списания и в международни сборници са представени научните резултати от изследването на апокрифи и апокрифни цикли (за кръстното дърво, за Давид и Соломон, за Авраам и др.), на типологията на южнославянските сборници и рецепцията на апокрифните състави в руската и в украинската книжнина. Проблематиката за въпросо-ответната литература е изложена в около 20 публикации: анализ на компилативни творби и на техните източници, определяне на ролята на библейския текст като структурообразуващ фактор и други въпроси от областта на библеистиката. Стремещът към изчерпателност на изследваната тема води авторката към характеристика на апокрифната книжнина през различни периоди на старобългарската литература (XI-XII в., XIII в., XV-XVII в.), към проследяване на литературната история на отделни жанрове и жанрови форми, циклизацията и сегментацията на текстовете, на въпросите за същността на “низова” и “висока” литература.

Историко-апокалиптична литература и пророчества (27 публикации). И тази проблематика в разработките на А. Милтенова се обогатява с редица открити от нея съчинения-компиляции (5) от XIII-XIV в. (Сказание на пророк Исая, някои от вериите на виденията с името на пророк Даниил и пророк Исая, Слово за дванадесетте съня на цар Шахиншахи; Слово за Антихриста) или преводни съчинения (Апокалипсис на Анастасия Черноризица, Апокалипсис на Андрей Юродиви, Пророчествата на Лъв Мъдри). В някои от посочените, а и в датираните към по-късните векове (XV-XVII) съчинения, е проследена връзката «литература-фолклор». Конкретни са заслугите ѝ за текстологическото изследване, анализа на съдържанието и критическото издание на двете редакции на «Сказание за Сивила» (1984), обобщаващите студии за обема и характера на историко-апокалиптичната литература, за апокрифните пророчества в старата българска книжнина, за издаването на «Разумник-указ» (по 30 преписа), за библейските архетипи от Стария завет и формирането на месианската идея, за връзките между византийската и старобългарската апокрифна литература и за още много научни тези, отразяващи нейните наблюдения и обобщения относно типологията на средновековната литература.

Паренетична литература и флорилегии (9 публикации). В периода след придобиването на научната степен "доктор на науките" А. Милтенова се заема с

проучването на паренетичната литература, флорилегиите и техните славянски преводи – една сложна тема, с която съвременните медиевисти са се занимавали твърде малко. Към този тип книжнина тя проявява дългогодишен интерес, в резултат на което обнародва 2 студии и 7 статии в тематични и юбилейни сборници. Основните текстове, които А. Милтенова разглежда при този тип литература, могат да бъдат систематизирани в няколко групи. Авторката изучава и публикува следните преводни творби: 1). *Московски флорилегий* (в съавт. с Д. Гетов); 2). *Сбирка от афористични наставления за морално усъвършенстване, подредени според гръцката азбука*; 3). *Поучение върху десетте Божии заповеди*; 4). *Сбирка от мъдри изречения с името на Нил Синайски*. В последно време в доклади представя още две произведения от същия флорилегий: *Тълкувание върху Книга на пророк Исая от Василий Велики* и *Поучение за благодарността към Бога и за молитвата* от същия автор. Съществено откритие е, че някои от посочените текстове, напр. сбирката от мъдри изречения с името на Нил Синайски имат по два ранни превода, представени съответно в Изборника от 1076 г. и в Хилендар № 382.

Монашеският флорилегий е изследван от кандидатката комплексно – идентифициране на гръцките първообрази, сравнение на техниката на превода, езикови особености, които са съпоставени с Преславската книжовна традиция и е проследено разпространението на сбирката от ексцерпти в други състави. Важен етап от изследването е, че се въвеждат в научно обръщение група ръкописи с основен препис в сборник № 237 от XIV в. от сбирката на Хлудов, ГИМ, Москва, в които текстовете на флорилегия са прередактирани с оглед на новите принципи и тенденции в предевтимиевата епоха. Установено е, че при редактирането е използван гръцки текст за сверка. Анализът хвърля светлина върху историята на един от недостатъчно проучените феномени на средновековната книжнина – многократните преводи. Много съществен извод на А. Милтенова е, че през XIV в. старите състави отново се преписват и, макар че промените в езика следват тенденциите на новата епоха, съдържанието на монашеските сборници до голяма степен дублира доста по-ранни прототипи. Непрекъснатостта на литературната традиция между Първото и Второто българско царство, обръщането към едни и същи византийски монашески състави, но с различни преводачески подходи, е една от основните характеристики на българското средновековно писмено наследство. Следва да се подчертае, че в обобщаваща студия авторката анализира катехитичната литература в контекста на Кирило-Методиевата

епоха (В: Проблеми на Кирило-Методиевото дело и на българската култура през IX–X в. Кирило-Методиевски студии, 17, 2007).

Информационни технологии в медиевистиката (16, от които 9 в съавторство, 13 на английски език) е област, в която приложените от А. Милтенова компютърни технологии в хуманитаристиката и по-специално в медиевистиката дават съществени и приносни резултати. Важно е да се изтъкне, че тя за пръв път използва компютърните езици SGML и XML в описанието на ръкописи със сложен състав, освен това определя принципите, методиката, съдържанието на схемите за описание. Кандидатката е автор на повече от десет публикации за изграждане на дигитални библиотеки от средновековни ръкописи в България и в другите балкански, и славянски страни. Нейна голяма заслуга е основаването на проекта “Репертоар на старобългарската литература и книжнина”, който получи висока оценка в световната медиевистика и резултатите му са достъпни в интернет. Неотделима част от приносите в тази област са доказаните организаторски способности на А. Милтенова за популяризирането на работата на Направление за стара българска литература по света и привличането на чуждестранни медиевисти към проектите на Института за литература. В това направление тя работи с подчертан ентузиазъм и предава опита си на младите колеги-медиевисти. Тя е сред малцината специалисти, разработващи проблемите на терминологията за компютърно описание и анализ на средновековни ръкописи на класическите езици и на съвременните европейски езици. Под нейно ръководство и заедно с партньорите по международните проекти (Литва, Сърбия, Швеция) е изградена база данни от над 750 термина, която продължава да бъде попълвана. Много от резултатите са представени на международни специализирани форуми в България, Норвегия, Гърция, Естония, Русия, Франция, Полша, Австрия, Германия, Англия, Сърбия, Италия, Гърция, Швеция.

Респектиращо е участието на доц. дфн А. Милтенова в научни форуми, проведени от 1982 до края на 2011. Изнасяла е доклади на 80 национални и международни научни конференции, интердисциплинарни колегиуми, кръгли маси, симпозиуми и конгреси. Сред най-авторитетните форуми са славистичните конгреси през периода 1983-2008 в Киев, София, Братислава, Варшава, Любляна и Охрид, световният конгрес по Централно- и Източноевропейски изследвания в областта на хуманитаристиката (Стокхолм, 2010), XXII конгрес по византистика (София, 2011), международните конференции “Azbukey.Net International Conference and Workshop” (София, 2005), “Biblia Slavorum Apocryphorum. I. Vetus Testamentum” (Лодз, 2006), “Digital Humanities”

(Париж, 2006), “Палимпсести. Международен симпозиум върху паратекстуалната литература на древните блискоизточни и средиземноморски култури и тяхното отражение в средновековната литература” (Виена, 2007), “СЛОВО: Към изграждане на дигитална библиотека от славянски ръкописи” (София, 2008), “Письменное наследие и современные информационные технологии” (Ижевск, 2009), “Преоткриване: Супрасълският сборник, паметник от X век” – по проект на ЮНЕСКО (София, 2011) и други.

За нейните трудове са публикувани 22 рецензии с изцяло положителна оценка (от които 15 в български и 7 в чуждестранни издания), нейни публикации са цитирани 225 пъти в български (137) и чуждестранни издания (88). Това е доказателство, че трудовете на А. Милтенова се ползват от много учени в България и в чужбина.

Безспорно важно място в научната ѝ кариера заема ръководството на редица национални и международни проекти, като в последните пет години е ръководител на 6 двустранни проекти на Института за литература с Великобритания, Русия, Словения, Сърбия, Швеция: *Computer Application in Slavic Studies* (2005), *Метаданни и електронни каталози на старобългарски текстове* (2005–2008), *Компютърна обработка и изучаване на славянски ръкописни паметници* – съвместен проект с ИРЯ РАН (2002–2006), *Описание на славянски ръкописи с компютърни средства* – съвместен проект с Университета в Гьотеборг, Швеция (2005–2007), *Представяне на южнославянски ръкописи в електронна форма* – съвместен проект с Института за сръбски език, Белград (2009–2011) и други.

За периода 1998-2003 г. А. Милтенова е председател на комисия “Компютърна обработка на славянски ръкописи и старопечатни книги” към Международния комитет на славистите. От 1995 г. досега е председател на Съвета за чуждестранна българистика при УС на БАН. Кандидатката е съставител на енциклопедията “Чуждестранна българистика през XX век” (2008). Член е на международната редколегия на годишника “Scripta@ e-Scripta” и главен редактор на списание “Българистика”. Специално трябва да се отбележи преподавателската работа на А. Милтенова – за периода от 1992 г. досега е била хоноруван доцент във ВПИ - Шумен, в Пловдивския университет и във Филиала в Смолян, в Софийския университет и в Нов български университет, където е чела общ курс лекции и специализирани спецкурсове по старобългаристика и палеославистика. Има двама успешно защитили докторанти (М. Петрова в Централноевропейския университет и И. Кузидова в Института за литература) и един, който се обучава в момента (Л. Щамлер в Института за литература).

През 2009 г. ръководеният от нея колектив на проекта “Репертоар на старобългарската литература и книжнина с компютърни средства” получава от МОМН голямата награда за наука “Питагор” за най-добър научен колектив.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Кандидатурата на А. Милтенова е солидна и представителна с обемната и приносна научна продукция, с придобитата от авторката научна степен “доктор на науките”, с ръководството на много научни проекти, с богатата експертна, редакционна и преподавателска дейност, със забележителната организационна дейност, с активното участие в национални и международни научни форуми, с обучението на докторанти. Безспорни са нейните извороведски приноси – издирване и обнародване на неизвестни и неизползвани в науката книжовни паметници, редица сполучливи идентификации на гръцки първообрази на преводни съчинения, както и прилагането на нова методология – за проучването на макросъставите на сборниците и на съставлящите ги текстове, и приложението на информационните технологии в медиевистиката. Теоретичните ѝ обобщения допринасят за нов поглед върху старобългарската литература и книжнина и имат важна научна стойност. А. Милтенова е учен с високо международно признание и с подчертани заслуги за развитието на българската медиевистика и палеославистика. Затова с пълна убеденост препоръчвам на уважаемото научно жури да присъди на доц. д-р Анаисава Любенова Милтенова академичната длъжност “професор”.

София, 5.1. 2012

Доц. д-р Елена Томова